

ПРОДУКТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧА УНІВЕРСИТЕТУ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ ТА КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ

Інтеграція сьогодні стає провідним принципом та яскраво вираженою тенденцією в розвитку освіти. На її основі створюється глобальний освітній простір, що відображає об'єктивну історичну закономірність у розвитку суспільства. Роль інтеграційних процесів у підвищенні якості освітніх систем очевидна, оскільки вона пов'язана з розробкою єдиних стандартів, вимог щодо освітніх систем, єдиних критеріїв якості, які дозволять порівнювати їх за кінцевими результатами, що буде гарантувати доступність високоякісної вищої освіти в різних країнах світу.

Іншим фактором, що обумовлює актуальність проблеми якості підготовки фахівців у вищій школі, є наявність ринкових відносин, а, отже, конкуренції на різних рівнях: глобальному (конкуренція американської та європейської освітніх систем), регіональному (конкуренція між окремими навчальними закладами в рамках національних систем освіти за ринок освітніх послуг), внутрісистемному (професійна конкуренція викладачів у межах навчального закладу в умовах скорочення числа абітурієнтів, а також в умовах введення сучасних критеріїв оцінки якості освіти).

Якість підготовки конкурентноспроможних фахівців, які здатні до високопродуктивної професійної діяльності, володіють умінням адаптуватися до умов праці, що змінюються, багато в чому залежить від якості та продуктивності діяльності викладача вищого навчального закладу.

Сьогодні необхідність високого

рівня продуктивності педагогічної діяльності приходить у протиріччя з відсутністю науково обґрунтованих і апробованих методик її визначення. Тому виникає необхідність розробки як самого поняття продуктивної професійної діяльності викладача університету, так і науково обґрунтованих критеріїв продуктивності.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування поняття «продуктивна діяльність викладача університету» та визначення критеріїв продуктивності.

Поняття «продуктивність», «продуктивний» походить від іменника «продукт» (від лат. *productus* – вироблений), що означає «результат людської праці, діяльності»; «наслідок, результат чого небудь»[9, с.482]. Звідси і значення поняття «продуктивний» - здатний виробляти щось цінне; плідотворний, плідний. Продуктивність – здатність давати високий результат, створювати продукт.

Б.Г.Ананьев відзначав, що для педагога є своєрідними об'єкт його діяльності, «знаряддя» та «продукти» його праці. Об'єкт діяльності викладача - особистість студента, продукти його діяльності матеріалізуються в психічному вигляді іншої людини - у його знаннях, здібностях, навичках, у рисах його волі і характеру. Одним із шляхів професійного становлення викладача є саморозвиток його особистості. Джерелом розвитку, «саморуху» служить система об'єктивних протиріч вирішення яких сприяє професійному розвитку. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що зовнішні протиріччя самі по собі не

стають двигунами людської активності. Зовнішні протиріччя повинні придбати внутрішній характер [1, с.180-186].

Сутність категорії продуктивної діяльності в рамках акмеологічної концепції розглядали О.С. Анісімов, О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Н.В. Кузьміна, Н.В. Максимова. Н.В.Кузьміною було запропоноване розуміння праці викладача як цілісної динамічної системи та введене поняття педагогічної системи, розроблено поняття продуктивної педагогічної діяльності та описані моделі високопродуктивної і малопродуктивної діяльності (педагога, керівника, учнів); розроблено науково-методичний інструментарій оцінювання продуктивності педагогічної діяльності.

У працях Н.В.Кузьміної акцентується увага на тому, що системний підхід вимагає визначення системи, структури, елемента як на рівні системи в цілому, так і кожної її підсистеми виходячи із кінцевого результату, досягненню якого підпорядковується функціонування системи. Аналізуючи працю викладачів Н.В.Кузьміна послідовно застосувала системний підхід. Вона визначила поняття педагогічної системи, що включає взаємозв'язок структурних і функціональних елементів, які підкорені цілям формування в особистості учня готовності до самостійного, відповідального і продуктивного рішення задач у наступній системі. [5, с.14] У розумінні педагогічної системи принциповим стає підхід до її результату як до системотворючого фактора, що виявляється у здатності учнів до саморозвитку в нових освітніх системах. Педагогічна система продуктивна, якщо шуканий результат виходить за рамки даної

педагогічної системи і реалізується в наступній. Тим самим підкреслюється відповідальність педагогічної системи за підготовку учнів до наступного етапу «педагогічного маршруту». Таким чином, на думку Н.В. Кузьміної, критерієм ефективності окремих педагогічних систем є показники входження студентів у нові педагогічні системи.

Важливим моментом в оцінці професіоналізму і професійної майстерності викладача Н.В.Кузьміна вважає його здатність працювати з високою ефективністю при впливі обставин, що ускладнюють діяльність, або екстремальних факторів. Професіоналізм педагогічної діяльності вона розглядає як майстерність, ознаками якої є професійна зрілість, готовність до творчої праці та висока результативність.

Продуктивною можна вважати тільки таку професійну діяльність, яка забезпечує досягнення професійних цілей. Продуктивна діяльність може відбуватися лише за умовою реалізації продуктивних технологій, застосування яких веде до одержання результату, що відповідає поставленій меті. [6, с.41-53]

Для акмеологічних досліджень важливим є не стільки продуктивність, як характеристика діяльності сама по собі, скільки виявлення найвищого рівня продуктивності. А.А. Деркач відзначає, що здійснювати діяльність з високою продуктивністю дозволяють такі якості суб'єкта діяльності, як висока професійна кваліфікація і компетентність, розмаїття ефективних професійних навичок і здібностей, володіння сучасними алгоритмами і способами вирішення професійних задач, а також якості особистості - високий рівень розвитку професійно важливих якостей, ділових якостей,

акмеологічних інваріантів професіоналізму, мотиваційна сфера і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця. [2, с. 202-203]

Високопродуктивною з акмеологічної точки зору А.О. Деркач і В.Г.Зазикін вважають професійну діяльність, що відрізняється високими показниками якості по основним характеристикам (продуктивність, оптимальна інтенсивність і напруженість, висока точність і надійність, організованість, стабільність та опосередкованість), що націлена на позитивні соціально значимі цілі, зберігає здоров'я і сприяє прогресивному розвитку [3, с.63].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, ми можемо сформулювати поняття „продуктивна професійна діяльність” – це діяльність, яка орієнтована насамперед на результат (усвідомлення того, що є результатом і на основі цього формулювання мети, усвідомлений вибір стратегії діяльності, що дозволить досягти запланованого результату, здатність передбачати подальшу стратегію реалізації результату в наступній системі).

Продуктивна діяльність передбачає:

- створення «продукту», який буде потрібним для реалізації у наступній системі;

- досягнення професійних цілей навіть за умови впливу обставин, що ускладнюють діяльність;

- реалізацію за допомогою відповідних продуктивних технологій, застосування яких веде до одержання результату, адекватного поставленим цілям;

- використання сучасного змісту і засобів вирішення професійних завдань.

Характер продуктивності

визначається якістю продукту праці. Як правило, ми говоримо про продуктивність, коли мова йде про якісний, соціально важливий результат праці. Коли результати діяльності неякісні („браковані”), мають антисоціальну, руйнівну спрямованість, то сенс такої праці зникає і, на наш погляд, її не можна назвати продуктивною. Таким чином, продуктивність є показником якості праці.

Продуктивна діяльність викладача вузу, класичного університету, була об'єктом дослідження ряду монографій і дисертацій (З.Ф.Есарева, Н.В.Кузьміна, В.О.Мидова, Л.Е.Паутова та ін.).

Для того щоб розвинути теорію продуктивної діяльності педагога, необхідно більш докладно зупинитися на розгляді результату – того, що є продуктом функціонування педагогічної системи вузу і діяльності педагога в рамках даної системи.

Продуктивність педагогічної праці пов'язана з рівнем професіоналізму викладача. Професіоналізм діяльності викладача, за Н.В.Кузьміною, полягає в його здатності засобами свого навчального предмету за відведення на процес навчання час розвивати особистість студентів і формувати їхню готовність до майбутньої професійної діяльності. Професіоналізм особистості викладача полягає у використанні всіх внутрішніх ресурсів (педагогічної спрямованості, педагогічних здібностей, самовдосконалення, самокорекції та ін.) для розвитку особистості студентів, підготовки їх до успішної реалізації професійних завдань. Професіоналізм викладача визначається тим, що він володіє знанням того, як переводити студентів з одного стану освіченості, вихованості в інший, причому роблячи це

швидкими й економічними способами [5, с.11-12].

Фактори, що впливають на продуктивність педагогічної праці викладача університету досліджувала З.Ф. Єсарева. Вона виявила своєрідність структури наукової і педагогічної діяльності викладача, охарактеризувала найвищий рівень науково-педагогічної творчості [4].

У результаті проведеного Л.Е.Паутовой дослідження виявлена пряма залежність між продуктивністю інноваційної позиції викладачів і рівнем розвитку творчої готовності студентів до професійної діяльності [8].

Одним з ефективних напрямків у даній проблемі є вивчення продуктивності авторських систем діяльності викладачів. В.О.Мидова емпірично довела, що висока продуктивність авторських систем діяльності викладачів сприяє оптимізації процесу навчання і підвищенню якості освіти. У процесі роботи нею було встановлено, що авторські системи діяльності викладачів являють собою єдиний процес підвищення якості підготовки випускників, формування в студентів творчих здібностей до самоосвіти, самоорганізації, самоконтролю в подальшому продовженні освіти і саморозвитку в новому соціальному середовищі. [7]

Таким чином, дотримуючись обґрунтованого Н.В. Кузьміною розуміння сутності педагогічних систем, ми можемо сформулювати поняття «педагогічна система класичного університету» як сукупність структурних і функціональних елементів, які підпорядковані цілям формування в особистості студента готовності до самостійного, відповідального і продуктивного рішення професійних завдань у спеціальній (фаховій),

науковій і педагогічній діяльності. Мірою продуктивності є рівень розвитку творчої готовності випускників університету до самостійного входження в наступну систему, саморозвиткові в ній як педагога, дослідника, або висококваліфікованого фахівця-практика. З огляду на це, базовим критерієм продуктивності педагогічної системи університету є міра підготовленості студентів до вирішення професійних завдань, відповідальності за якість цих рішень, перебудови власної діяльності під впливом нових вимог освітньої системи.

Критеріями продуктивної науково-педагогічної діяльності викладача в рамках педагогічної системи університету, на наш погляд, є:

- націленість на досягнення вищих результатів як у науковій, так і в педагогічній діяльності; осмислення того, що є справжнім результатом діяльності; здатність передбачати подальшу стратегію реалізації результату в наступній системі;

- продуктивність мислення у відборі змісту навчальної інформації, яка буде сприяти розвитку студента на рівні сучасних досягнень науки та виробництва, засобів зв'язку та технологій;

- відбір стратегії діяльності у вигляді методів, засобів, технологій навчання, які дозволять досягти адекватного результату діяльності, тобто засобами свого предмету сформувати фахівця, здатного до творчості й професійного саморозвитку, причому високу результативність у більшості студентів, а не в одиничних випадках;

- здатність до продуктивної поведінки, що дозволить збудувати такі стосунки зі студентами, які дозволять досягти найвищих

результатів;

- здатність до професійного саморозвитку.

Вказані критерії співвідносяться з компонентами педагогічної системи університету і основним критерієм продуктивності педагогічних систем.

При цьому необхідно враховувати, що науково-педагогічна діяльність є одночасно колективною, груповою та індивідуальною.

Результат педагогічної діяльності – психічні новоутворення в особистості студента – завжди є результатом діяльності колективу педагогів. Кожен викладач засобами свого предмету формує в результаті професійну компетентність студентів. Визначити точно, що є результатом діяльності конкретного педагога часом не представляється можливим. Крім того, педагогічна діяльність складна і багатокомпонентна, так що різні

компоненти діяльності викладач може здійснювати з різним рівнем продуктивності.

Усе це, безсумнівно, створює певні труднощі у процесі вивчення продуктивної діяльності викладача університету. Тому важливою стає необхідність виявити зв'язок та залежність між рівнем продуктивності діяльності, досягненнями (вищими, середніми, мінімальними) і факторами (об'єктивними, суб'єктивними, суб'єктивно – об'єктивними), що обумовлюють їх.

Отже, в результаті проведеного теоретичного аналізу ми зробили спробу визначити сутність та розробити критерії продуктивної педагогічної діяльності викладача університету, що дозволяє продовжити дослідження проблеми на емпіричному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьев Б.Г.* Избранные психологические труды / Под ред. А.А. Бодалева, Б.Ф. Ломова. – М.: Педагогика, 1980. – 340 с.

2. *Деркач А.А.* Акмеология: личностное и профессиональное развитие человека. – М.: РАГС, 1999. – С. 202-303.

3. *Деркач А.А. Зазыкин В.Г.* Акмеология: Уч. пос /А.Деркач, В.Зазыкин. – СПб.: Питер, 2003. – 256с.

4. *Есарева З.Ф.* Особенности деятельности преподавателя высшей школы. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974.

5. *Кузьмина Н.В.* Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: «Высшая школа», 1989.

6. *Кузьмина Н.В.* Творческий потенциал специалиста. Акмеологические проблемы развития // Гуманизация образования. Психолого-педагогический международный журнал, 1995. – № 1. – С. 41-53.

7. *Мидова В.О.* Акмеологическая продуктивность авторских систем деятельности преподавателей в оценке студентов: Дисс. ... к. психол. н. – М., 2004.

8. *Паутова Л.Е.* Акмеологическая продуктивность инновационной позиции преподавателя в развитии творческой готовности студентов к профессиональной деятельности: Дис. к. психол.н. – Щуя, 2004. – 236с.

9. Словарь русского языка в 4-х тт. – т.3. – М.: Русский язык, 1983.

РЕЗЮМЕ

Целью данной статьи является теоретическое обоснование понятия «продуктивная деятельность преподавателя университета» и определение критериев продуктивности. В результате проведенного анализа автор определяет продуктивную деятельность как такую, которая ориентирована, прежде всего, на результат. Критериями продуктивной научно-педагогической деятельности преподавателя в рамках педагогической системы университета, на взгляд автора, являются: 1) нацеленность на достижение высоких результатов, как в научной, так и в педагогической деятельности; осознание того, что действительно является результатом деятельности; способность предвидеть дальнейшую стратегию реализации результата деятельности в последующей системе; 2) продуктивное мышление в отборе содержания учебной информации, которая будет способствовать развитию студента на уровне современных достижений науки и производства, средств связи и технологий; 3) реализация продуктивной стратегии деятельности в виде методов, средств, технологий обучения, которые позволят достичь адекватного результата деятельности – сформировать специалиста, способного к творчеству и профессиональному саморазвитию; 4) реализация продуктивного поведения, которое позволит построить отношения со студентами, способствующие достижению высших результатов; 5) способность к профессиональному саморазвитию.

SUMMARY

The aim of the article is theoretical substantiation of the concept "productive activity of the teacher of university" and determination of efficiency criteria. The performed analysis enabled the author to define productive activity as the one which is focused first of all on result. The author points out some criteria of productive scientific and pedagogical activity of the teacher of university: 1) ability to achieve high results; comprehension of what is to be considered valid results of activity; ability to anticipate further strategies of realization of a result of activity in the subsequent system; 2) productive thinking in selection of the contents of educational information, which will promote development of a student at the level of modern achievement of science and manufacturing, communication facilities and technologies; 3) realization of productive strategy of activity as methods, means, technologies of training, which will allow reaching adequate result of activity - to generate the experts capable for creativity and professional self-development; 4) productive behaviour, which will allow constructing the relations with students promoting achievement of maximum results; 5) ability for professional self-development.